

KLICHÉERNAS KONUNG

(Kolumn ÅU 5.3.98)

Lars Hertzberg

'Jag sade det bara för att väcka debatt'.

'Du har givetvis rätt till din åsikt, men ---.'

De här två replikerna fälls ibland av deltagare i meningsutbyten. Jag har länge förundrat mig över dem. De verkar vara uttryck för var sin form av tanklöshet. 'Jag sade det bara för att väcka debatt' säger man av allt att döma för att rädda ansiktet när man märker att man har sagt något ogenomtänkt. På det sättet kan man ta tillbaka det man sade utan att tillstå att det var dumt. Jörn Donner, som ju i allmänhet inte hör till de tanklösa, tog till den här utvägen senaste höst. Han hade sagt att han inte förstod varför inte esterna kunde acceptera ryskan som andra språk i sitt land. Hans uttalande väckte en storm av protester, vilket är förståeligt om man beaktar relationerna mellan ester och ryssar under den senaste femtio åren. Det återstod bara för Donner att säga att han hade sagt det han sade för att väcka debatt.

Raimo Ilaskivi kom nyligen med sin egen variant av den här repliken. Han hade ju haft sin famösa insändare i Helsingin Sanomat där han (med en lätt överdrift) bl.a. skrev att utlänningsfientligheten i vårt land inte beror på finländarna, utan att den är en naturlig reaktion på att utlänningar är så utländska. Ställd mot väggen sade han att han hade tillspetsat sitt inlägg för att väcka debatt. Här skulle jag vara benägen att tala om en ansvarslös provokation.

*

En debatt är inte ett självändamål, den behövs för att ventilerar känslor, klarlägga saker där detta är av nöden. Men att för debattens skull röra upp känslor, eller att fördunkla saker bara för att någon annan ska få tillfälle att reda upp dem är meningslöst. En debatt kan bara föras mellan verkliga ståndpunkter, och en ståndpunkt existerar inte om ingen står för den.

Här kanske någon åberopar John Stuart Mill och hans princip att också sanningen mår bättre av att ibland bli ifrågasatt: det får oss att minnas vad vi menar med det vi ständigt upprepar. Annars finns det en fara för att sanningen slutar vara sanning, att den reduceras till klichéer eller liturgi. — Och detta är helt riktigt, men sanningen blir ju inte ifrågasatt om det inte finns någon som ifrågasätter den. Jag har inte ifrågasatt

någonting om jag bara säger 'Kanske jorden inte är rund' — ifall jag inte sedan är beredd att försvara mitt tvivel.

*

'Du har givetvis rätt till din åsikt' — det säger man vanligen innan man drämmer till med sina motargument. Ibland tillägger man: 'Detta är ett fritt land' eller något annat lika ovidkommande. Den här klyschan gör mig ännu mera förbryllad. Den förefaller ju utandas något slag av respekt för motparten. Men i själva verket säger den det motsatta. Vad för slags rätt är det man åberopar? Är det den juridiska rätten att uttrycka också befängda åsikter? I så fall säger man ungefär: 'Eftersom vi har yttrandefrihet i landet så kan du inte bestraffas för din åsikt (men annat skulle det vara om jag fick råda).'

Det vore givetvis något helt annat om man sade: 'Jag kan respektera din åsikt.' Ibland är åsikter värda respekt, också om man inte instämmer i dem. Man kanske förstår att ur motpartens perspektiv måste de här sakerna te sig annorlunda. Respekt för motpartens åsikter är i själva verket en bristvara i vårt kärva debattklimat. Det är betydligt vanligare att man debatterar utan att anstränga sig att förstå vad motparten försöker säga. Men en åsikt är inte värd respekt bara för att den är en åsikt, och om man mekaniskt säger att man respekterar motpartens åsikt utan att visa att man gör det, så har man egentligen inte sagt någonting alls.

*

President Martti Ahtisaari har inom en kort tid yttrat båda klichéerna. När det gällde kritiken mot att finländska ordnar gavs åt indonesiska politiker och affärsmän, som gjort sig bemärkta för att kunna ordna med åsiktsförtryck och miljökatastrofer, så sade han att det hör till en demokrati att framföra kritik mot myndigheterna — underförstått att i en diktatur som Indonesien skulle man ha blivit bestraffad för sådana åsikter. Detta är säkert helt riktigt, men det förde ju ingenting till saken.

Sedan försvarade Ahtisaari belöningarna med att man följt samma procedur som man alltid följer när det gäller utmärkelsetecken till utlänningar, vilket ungefär är som om någon blivit åtalad för att ha kört över ett barn utanför en skola, och försvarar sig med att han alltid kör lika snabbt förbi den skolan.

*

Litet senare höll Ahtisaari sitt berömda tal där han sade att Finland nu för första gången på länge hade goda relationer till sina grannländer. I och för sig kan man ju ge honom rätt: våra relationer till Sovjet kunde inte kallas goda, även om de var fredliga och t.o.m. lukrativa. Man kan inte tala om goda relationer där det finns varken öppenhet eller ömsesidig respekt. Men trots det kanske många ansåg att det inte är presidentens sak att så här öppet och direkt avslöja att Finlands officiella linje fram till år 1991 bara var en charad.

När man frågade Ahtisaari vad han menade svarade att han att vi inte kunde ha goda relationer till Estland så länge Estland inte existerade som en suverän stat — det borde ju alla begripa. Så vad han egentligen menade var att det var första gången på länge som alla våra grannländer existerade. Men sedan tillade han att han sagt det hela för att väcka debatt. Vad var det i så fall han tyckte att vi skulle debattera? Huruvida Estland kan sägas ha existerat före 1991? Huruvida man kan ha goda relationer till ett land som inte existerar? Var det en filosofisk diskussion han ville sätta igång?

Många misstänkte att Ahtisaari helt enkelt hade glömt att fråga sin talskrivare vad han menade.

Vårt land hade i många år en president som trodde att han var Jupiter: han sände med ojämn mellanrum ner blixtar från sin Olymp. Folket hukade sig i väntan på nästa blix. Sedan hade vi en president som trodde att han var en sfinx: han gjorde då och då kryptiska uttalanden, och blev sedan förtörnad om man tolkade dem fel. Alla undrade vad han menade. Nu har vi en president som pratar. Och pratar. Och pratar. Det är egentligen hälsosamt. Vi lär oss slå dövörat till, och får tid att tänka själva.